RADU GYR
(1905-1975)

POEZIA LUI RADU GYR SAU TESTAMENTUL UNEI GENERAȚII[1]

Că-nvins nu ești atunci cînd sîngeri,
nici dacă ochii-n lacrimi ți-s;
adevăratele înfrîngeri
sînt renunțările la vis...
(Radu Gyr, „Cîntec de luptă").

I

Dacă ar fi să facem un inventar istoric al generațiilor României moderne (de la „pașoptiștii" secolului XIX la „optzeciștii" secolului XX, cumpănind meritele politice sau culturale ale fiecăreia, desigur că generația numită îndeobște „interbelică" (unii vorbesc de „generația de la '22", iar alții o numesc pur și simplu „generația legionară"), adică a celor născuți în ultimii ani ai secolului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului XX, ar vădi o strălucire aparte, în pofida destinului ei tragic („Istoria a făcut pipi pe noi", spunea Mircea Eliade în exil, cu o lucidă și amară resemnare). Preluînd ștafeta de la generația ce înfăptuise Marea Unire, ea s-a osîrdit pînă la jertfă, cu mijloace mai inspirate sau mai puțin inspirate, cînd excesiv de violente, cînd naiv de non-violente, să prefacă România dintr-un „obiect al istoriei" într-un „subiect creator de istorie".

Ideile supraordonatoare ale acestei generații au fost *ideea creștină* și *ideea națională*; ele s-au unit într-un unic *patos mesianic*, impresionant chiar și în „necumpătările" lui. Aspirațiile grandioase s-au sintetizat în cîteva metafore

[1] O primă versiune a acestui text a fost destinată să prefațeze traducerea în sîrbește a unui mic florilegiu din poezia lui Radu Gyr (*cf.* Radu Gyr, *Poeme*, traducere în limba sîrbă de Ileana Ursu și de Milan Nenadić, ediție îngrijită de Ionuț Gurgu, Editura Scara, București, 2001).

semnificative, care pe noi, epigonii de astăzi, se întîmplă să ne sperie sau să ne intimideze. E de ajuns să evocăm, în acest context, imperativul celei de „a doua neatîrnări" (Nichifor Crainic)[1], cuvintele de martir iluminat ale lui Ionel Moța, care visa la „o țară frumoasă ca un soare, puternică și ascultătoare de Dumnezeu"[2], sau versurile de vizionar tumultuos ale lui Aron Cotruș, care nu se sfia să vorbească despre... „imperiale Românii năprasnice de dincolo de mîine". Toate acestea converg într-un fel în acea „schimbare la față a României" pe care o reclamase halucinant, în nota sa personală, „apostatul" de mai tîrziu Emil Cioran[3].

Desigur, istoria românească mai veche nu fusese lipsită nici ea de mari conștiințe misionare, în frunte cu Eminescu însuși, dar niciodată duhul misionar nu mai pătrunsese atît de adînc în gîndul, simțirea și fapta unei întregi generații. Căci „miracolul interbelic" românesc – în măsura în care a existat unul – stă mai cu seamă în acest flux creator, pornit dinspre elite și răspîndit pînă-n rîndurile largi ale poporului. N-au existat în această generație numai mari personalități creatoare, aglomerate ca-n nici o altă epocă din istoria noastră, ci și un larg front „popular" de luptă și creație națională, catalizat îndeosebi de *tinerimea legionară*[4].

Fapt este că, dincolo de toate abuzurile sau neîmplinirile ei (pe care perspectiva critică a istoriei nu le poate trece cu vederea), aventura legionară a marcat adînc o generație, inclusiv în vîrfurile ei culturale sau duhovnicești. Fenomenul e de cercetat nu atît pentru eventuala lui reînviere (nici o experiență istorică nu mai poate fi reiterată ca atare, în afara contextului care a generat-o), ci pentru a se putea înțelege cît de cît ce forță de fascinație a putut face oameni de asemenea calibru să-și asume și să mărturisească pînă

[1] Directorul revistei *Gândirea* voia să spună că România, după ce-și obținuse „neatîrnarea" (independența) politică la 1877, era datoare de-acum, pe fondul reîntregirii teritoriale, să-și obțină și independența cultural-spirituală față de Occidentul schismatic și secularizat, laolaltă cu celelalte țări de tradiție bizantină.

[2] Metafora a trecut în refrenul *Cîntecului eroilor Moța și Marin* (versuri: Radu Gyr; muzica: Ion Mânzatu): *Să faci, Căpitane, o Țară / Ca soarele sfînt de pe cer!*

[3] Cel mort în postura de campion al scepticismului contemporan, fără să se împace „în amurg" nici cu Sfîntul Apostol Pavel (cum ar fi vrut prietenul său din tinerețe Petre Țuțea), nici cu Coasta Boacii (unde a rămas de veghe fratele său Aurel Cioran).

[4] „Mișcarea Legionară a fost o mișcare de tineret care a vrut să construiască un stat românesc pornind de la imaginea ideală a poporului român. [...] Statul național ideal presupune ca știința și tehnicile existenței să fie subordonate modului specific de a fi român", îi mărturisea tînărului Lucian D. Popescu „românul absolut" Petre Țuțea în 1991 (*cf.*, mai sus, articolul „Petre Țuțea: o consemnare"). Și în eteroclitul volum *Între Dumnezeu și neamul meu* (1992) se regăsesc considerații asemănătoare, deși Petre Țuțea a murit ca membru al... Partidului Liberal!

la moarte – ieri cu riscul pierderii libertății, iar astăzi cu cel al deficitului de imagine publică – un ideal mobilizator atît de controversat de-a lungul vremii.

Istoriografia românească, încă tributară mentalităților de stînga și (auto) cenzurii ideologice, n-a ajuns pînă acum, din nefericire, să analizeze și să evalueze fără prejudecăți complexul fenomen legionar, unic nu doar pe plan românesc, ci, în anumite privințe, chiar pe plan european[1]. Generațiile postbelice nu prea cunosc nici *esența* și nici *dimensiunile* reale ale legionarismului, ci se află doar în posesia unui set limitat de mistificări interesate[2], pus la îndemînă de propaganda stîngistă (fie ea comunistă sau democratică). Totuși, nu pot ocolite anumite întrebări „demistificatoare":

1. Cum se explică fascinația uriașă pe care a exercitat-o în epocă, mai ales asupra tinerei generații, personalitatea atît de denigrată a lui Corneliu Z. Codreanu?

2. Cum se explică creșterea spectaculoasă a Legiunii Arhanghelul Mihail, de la discreta ei întemeiere din 1927 (cu un nucleu de 5-6 oameni!) pînă la marele succes electoral din 1937[3], dar și ulterior, astfel încît s-a putut afirma că, după cumplita prigoană antigardistă din 1938-39[4], în ajunul întemeierii

[1] Concluzie la care au ajuns mai mulți analiști străini, printre care și istoricul german Armin Heinen, autorul celei mai ample monografii dedicate pînă astăzi fenomenului legionar: *Die Legion „Erzangel Michael" in Rumänien. Soziale Bewegung und politische Organisation. Ein Beitrag zum Problem des internationalen Faschismus*, Südosteuropäische Arbeiten, München, 1986 (558 de pagini), tradusă și în limba română (*Legiunea „Arhanghelul Mihail". O contribuție la problema fascismului internațional*, Editura Humanitas, București, 1999).

[2] Pornind de la supralicitarea anumitor laturi negative reale, normale pînă la un punct în orice fenomen istoric, istoria nefiind domeniul perfecțiunii. „Terorismul legionar" a fost, în mare măsură, un răspuns (desigur reprobabil) la „terorismul de stat" exercitat asupra Mișcării încă de la întemeierea ei (iunie 1927). A se vedea, între altele, documentarul sinoptic al lui Nicolae Roșca, *Cronica unor violențe politice* (Madrid, 1991; reed. Sibiu, 2000).

[3] În decembrie 1937 au avut loc ultimele alegeri libere din România antebelică, anulate prin lovitura de stat a regelui Carol II din februarie 1938, care a desființat viața parlamentară și și-a instaurat dictatura personală. Alegerile fuseseră cîștigate, împotriva Partidului Liberal (aflat la guvernare și agreat de monarh), de coaliția alcătuită din Partidul Național Țărănesc, Partidul „Totul pentru Țară" (expresia politică a Legiunii), aripa liberală disidentă a lui Gheorghe I. Brătianu („georgiștii") și... Partidul Evreiesc. Tînărul partid legionar, deși aspru persecutat, cîștigase el singur, împotriva tuturor așteptărilor, peste 15% din voturi.

[4] Cunoscută sub numele de „decapitarea Mișcării Legionare". Codreanu este arestat în aprilie 1938, judecat și condamnat abuziv în mai, iar în noiembrie (noaptea Sfîntului Andrei), din ordinul regelui Carol II și sub supravegherea ministrului Armand Călinescu, este asasinat în detenție, împreună cu alți 13 camarazi. Căpeteniile legionare, dar și o parte din personalitățile simpatizante, au fost internate în lagăre (poetul Radu Gyr s-a aflat temporar în cel de la Miercurea Ciuc). În noaptea de 26 spre 27 septembrie 1939, după

vremelnicului stat național-legionar[1], „toată România era legionară" (Eugen Ionescu)?

3. Cum se explică enormul interes cu care Mișcarea Legionară a fost privită și-n afara hotarelor țării, atrăgînd atenția străinătății – în epocă, dar și în posteritate – mai mult decît toate celelalte grupări politice sau spirituale la un loc, astfel încît azi, oricît ar părea de curios, bibliografia străină a legionarismului e mai substanțială decît cea autohtonă?

4. Cum se explică faptul că un număr atît de mare de personalități culturale și religioase (profesori universitari, scriitori, ziariști, medici, avocați, clerici și chiar ierarhi ai Bisericii) au fost membri sau simpatizanți ai Mișcării Legionare, printre acestea figurînd și numele cele mai prestante din cultura românească a secolului XX, de la simpatizanți ca Nae Ionescu, Lucian Blaga, Dumitru Stăniloae, Emil Cioran sau N. Steinhardt pînă la membri efectivi ca Ion Barbu (Dan Barbilian), Radu Gyr, Mircea Eliade, Constantin Noica sau Petre Țuțea?

5. Cum se explică extraordinara vitalitate a legionarismului după tot șirul de agresiuni la care a fost supus sub trei dictaturi (carlistă, antonesciană, comunistă), capacitatea lui de a renaște mereu din propria cenușă?

Chiar dacă, pînă la urmă, această controversată generație de luptători și cărturari național-creștini a fost fie *decimată* (în lagăre și închisori), fie *risipită* prin toată lumea (într-un surghiun de o jumătate de secol), fie *prigonită* în propria ei țară (de oficialitățile năimite constant puterilor din afară), ea rămîne, în ciuda anumitor excese de tristă amintire, ultima mare zvîcnire de românism misionar, jertfelnic și creator, iar poezia lui Radu Gyr, „bardul Legiunii", poartă în ea toată măreția și decăderea acestei „cruciade" pier-

ce o echipă legionară formată în Germania l-a lichidat pe Armand Călinescu, răzbunînd moartea Căpitanului, legionarii sînt decimați cu sutele (pe lîngă cei din lagăre și de la Spitalul Militar din Brașov, cîte 2-4 membri notorii din fiecare județ al țării, ale căror cadavre au fost expuse în piețele publice). Acest sîngeros „terorism de stat" a indignat profund opinia publică românească a vremii, mai ales că legionarii din lagăre nu avuseseră (nu puteau avea) nici o legătură cu cei 9 „Răzbunători" (care, de altfel, se predaseră singuri autorităților, ce i-au executat fără judecată și i-au expus pe caldarîmul Bucureștiului).

[1] În septembrie 1940, după abdicarea forțată a regelui-călău Carol II, puterea este preluată de generalul (ulterior: mareșalul) Ion Antonescu. Inițial, Antonescu s-a sprijinit pe legionari (deveniți un adevărat „partid de mase"), decretînd chiar statul național-legionar (*cf.* Generale Ion Antonescu, *Per la realizzazione della Romania Legionaria. Proclamazioni, discorsi, avviamenti*, Imprimeria Națională, București, 1940), care nu va dura însă decît pînă în ianuarie 1941, cînd Antonescu, cu sprijinul lui Hitler, se debarasează de Mișcarea condusă inabil de Horia Sima, mascîndu-și lovitura de stat sub pretextul reprimării unei pretinse „rebeliuni" legionare (după un scenariu foarte asemănător cu diversiunea „teroriștilor" din decembrie 1989).

dute, din ale cărei virtuți și din ale cărei defecte dreapta românească va avea mereu de învățat, ca din orice mare lecție a Istoriei.

II

Născut pe 2 martie 1905, la Cîmpulung Muscel, și mort pe 29 aprilie 1975, la București, Radu Gyr (pe numele adevărat Radu Demetrescu, fiu al actorului craiovean Coco Demetrescu) a fost rapsodul aproape legendar al „sfintei tinereți legionare"[1] și (des)cîntătorul crucificat al temnițelor comuniste, una dintre figurile umane și artistice cele mai complexe și mai mucenicite din istoria noastră contemporană. Cum însă lumea românească postcomunistă nu s-a învrednicit să-i cinstească memoria pe măsură, iar leneșa cultură a începutului de veac și de mileniu n-a catadicsit să-i restituie integral și profesional opera poetică, dramatică și eseistică (singurele eforturi constante în acest sens fiind cele ale admirabilei sale fiice, d-na Simona Carmen Popa[2], care nu poate suplini însă de una singură absența de la datorie a specialiștilor istoriei și criticii literare), marele poet a rămas, pentru publicul mai larg, într-un nemeritat con de umbră, cum tinde să rămînă și o parte destul de mare a istoriei noastre recente.

Poet, dramaturg, eseist, gazetar, doctor în Litere și conferențiar universitar (din acea școală clasicizantă – adeseori pe nedrept hulită – a totuși ingeniosului teoretician și critic literar Mihail Dragomirescu[3]), de mai multe ori laureat (1926, 1927, 1928 și 1939) al Societății Scriitorilor Români, Institutului pentru Literatură și Academiei Române, comandant legionar și director general al teatrelor în timpul scurtei și nefericitei guvernări legionare[4],

[1] „Sfîntă tinerețe legionară" (versurile: Radu Gyr; muzica: Ion Mânzatu) era imnul-marș cel mai cunoscut din bogatul repertoriu al cîntecelor legionare (cu faimosul refren: *Garda, Căpitanul / ne preschimbă-n șoimi de fier. / Țara, Căpitanul / și Arhanghelul din cer*). În afară de „Sfîntă tinerețe legionară" și „Cîntecul eroilor Moța-Marin", Radu Gyr a mai compus versurile pentru „Marșul legionarilor olteni" (el însuși fiind oltean de origine), „Imnul muncitorilor legionari" (*La luptă, muncitori!*) și „Imnul biruinței". De o popularitate egală cu cîntecele legionare s-a bucurat mai tîrziu poezia mobilizatoare „Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!" (pentru care, spre sfîrșitul anior '50, s-a pronunțat împotriva autorului o sentință de condamnare la moarte, pînă la urmă neexecutată).

[2] Unic copil al poetului și al soției sale Flora, s-a născut pe 10 octombrie 1931 în București, unde Radu Gyr se stabilise încă din 1924.

[3] 1868-1942: estetician, teoretician al literaturii și critic literar de orientare clasicizantă și tradiționalistă, autor, între multe altele, al vastei lucrări *La science de la littérature*, I-IV, Paris, 1928-1938. O bună monografie i-a dedicat profesorul Alexandru Tudorică în 1981.

[4] Caz unic în țările aliate Axei, arătînd cît de nuanțat era „antisemitismul" legionar, în toamna lui 1940, sub directoratul lui Radu Gyr, se înființează la București un teatru evreiesc.

Radu Gyr a împărtășit crezul și prigoana camarazilor săi sub toate cele trei regimuri de dictatură (dar mai ales sub cel comunist), însumînd 20 de ani de detenție politică (la care se adaugă și trimiterea sa abuzivă pe frontul din Est, de unde s-a și întors grav rănit[1]).

A debutat absolut la 14 ani, cu poemul dramatic „În munți", publicat în revista Colegiului Național Carol I din Craiova, al cărui elev a fost. Devenit student al Facultății de Litere și Filosofie a Universității București, debutează editorial în 1924, cu volumul *Liniști de schituri*, în ton mai degrabă elegiac:

Călugărițe albe din liniști vechi de schituri,
Atîta de tăcute și-atît de reci pereți
În serile chiliei cu mohorîți pereți,
Cînd tînga vi se-ncuie în cărțile cu mituri...

Poezia lui de tinerețe, desigur inegală, marcată de ispitele ultimelor tonuri ale simbolismului, dar și de cele ale temerităților verbale și prozodice arghe-ziene, este puternic adăpată la izvoare folclorice și păscută de un anume manierism (unii i-au zis chiar „gongorism"), îndărătul căruia se simte însă constant talentul în căutare al unui poet de excepție. Despre această primă fază a poeziei lui Radu Gyr, George Călinescu notează în 1941, în *Istoria...* sa (ed. Al Piru – p. 868), nu prea convins: „Sînt multe versuri frumoase în poezia lui Radu Gyr", evocator liric „al Oltului zgomotos vitalist", oarecum dezlînat și redundant, „gata de a luneca pe panta prețiozității", găsind totuși uneori tonul unei „remarcabile lirici chiuitoare" (*O-he! Toamnă nouă cu sclipăt, / primește-mă-n tine cu chiot și țipăt!...*). Criticul evită să se refere la ipostaza lui Radu Gyr de „bard al Legiunii", dar pare să facă discret aluzie la ea atunci cînd vorbește de un anume „abuz de vociferație". Probabil că paginile cele mai pertinente despre creația lui Radu Gyr de pînă-n anii războiului sînt cele pe care i le dedică, fără idiosincrazii ideologice, Ovidiu Papadima (pe atunci cronicarul literar al revistei *Gândirea*) în volumul *Creatorii și lumea lor. Schițe de critică literară* (apărut în 1943 și încă nereeditat).

Pînă în 1944, Radu Gyr a mai publicat următoarele volume de versuri: *Plînge Strîmbă-Lemne* (1927), *Cerbul de lumină* (1928), *Stele pentru leagăn* (1936), *Cununi uscate* (1938), *Corabia cu tufănici* (poem dramatic – „comedie vegetală", 1939), *Poeme de război* (1942), *Balade* (1943)[1], precum și o serie de povești versificate. A publicat, de asemenea, trei interesante studii critice (la origine – sau ulterior – cursuri universitare la Facultatea de Litere): despre *Învierea* lui Lev Tolstoi (1927), despre eposul sîrbesc (1936, în colaborare cu folcloristul Anton Balotă) și despre evoluția criticii estetice și curentele de avangardă (1937 – privind avangardismul ca pe o afacere pur evreiască[2]). Sub formă de broșuri, i-au apărut în epocă și o seamă de conferințe (ca *Studențimea și idealul spiritual* sau *Femeia în eroismul spiritual, moral și național*). A colaborat la numeroase publicații ale vremii, printre care *Gândirea, Ramuri, Universul literar, Convorbiri literare, Adevărul literar și artistic, Viața literară, Vremea, Revista Fundațiilor Regale, Falanga, Calendarul, Curentul, Cuvântul, Axa, Iconar, Porunca vremii, Sfarmă-Piatră, Buna Vestire* etc.

În 1938-39 a fost internat și el în lagărul pentru legionari de la Miercurea Ciuc (*via* Tismana), de unde a lăsat o relatare de mare valoare documentară („Suferință, jertfă și cîntec"). În același lagăr au fost internați, printre alții, Nae Ionescu[3], Mircea Eliade, Iordache Nicoară sau Ion Mânzatu, iar o vreme (pînă ce au fost parte eliberați, parte strămutați în alte lagăre, mai ales la Rîmnicu Sărat) și alte figuri ilustre ale Legiunii: Gh. Clime, Neculai Totu, Bănică Dobre, prințul Al. Cantacuzino, Vasile Christescu, Mihail Polihroniade, Victor Puiu Gârcineanu, Ilie Gârneață, Vasile Iașinschi, Mile Lefter etc. Dacă unii, între care și Radu Gyr însuși, au avut șansa să scape pe

*„Atunci cînd eram director general al teatrelor în plin regim legionar, cînd mă puteam manifesta în voie cu toate «patimile» și «urile» mele, așa mi-am dat eu arama pe față: creînd teatre (**Baraşeum**) pentru evrei..."* (din ultimul cuvînt al comandantului legionar Radu Gyr în fața așa-numitului „Tribunal al Poporului", la procesul din 1945; *apud* Gh. Buzatu, Corneliu Ciucanu, Cristian Sandache, *Radiografia dreptei românești: 1927-1944*, Editura FF PRESS, București, 1996, p. 318; integral, în *Adevărul literar și artistic*, nr. 207-208/1994).

[1] *Cf.*, între altele, Valeriu Anania, *Memorii*, Editura Polirom, Iași, 2008, pp. 73-74.

[1] Considerat de unii cel mai bun volum al său de pînă atunci, deși astăzi nu ne mai pare deloc așa. Radu Gyr se integra într-o tendință mai largă a vremii, de resurecție a baladei în poezia românească (exponentul ei cel mai realizat rămînînd probabil poetul și eseistul Ștefan Aug. Doinaș, autorul „Mistrețului cu colți de argint", membru al vestitului Cerc literar de la Sibiu, într-o vreme și el simpatizant legionar). De remarcat că Radu Gyr a continuat să conceapă balade și în închisoare („Balada ucenicului cu ochi albaștri", „Balada codrului fără haiduc", „Balada păsării măiastre" ș. a.).

[2] Ceea ce pînă la urmă este un fapt (*cf.* Ovid S. Crohmălniceanu, *Evreii în mișcarea de avangardă românească*, Editura Hasefer, 2001), rămînînd în discuție doar în ce măsură a fost el creator sau dizolvant. Pentru un tradiționalist neaoș ca Radu Gyr, se înțelege că el nu putea reprezenta decît o perversiune a spiritului creator și o sfidare a ethosului românesc.

[3] „Nae Ionescu domina lagărul cu formidabila lui linie de gîndire și de scrutare a evenimentelor, cu prestigiul cu care, bolnav, suporta suferința, cu demnitatea și noblețea cu care întîmpina toate șicanele jandarmerești și toate rigorile cumplite ale lagărului", încît zbirii lui Armand Călinescu erau de-a dreptul „exasperați de liniștea solemnă cu care Profesorul își ținea lecțiile universitare în fața noastră, transformînd lagărul în elită intelectuală și zidurile triste ale dormitorului, în academie" (citez după fotocopia dactilogramei originare a mărturiei lui Radu Gyr).

parcurs, majoritatea covîrșitoare a celorlalți au fost împușcați în cumplitul măcel din noaptea de 21-22 septembrie 1939.

Scurta ascensiune legionară din 1940-41 (septembrie-ianuarie) a fost întunecată, din păcate, de un lung șir de răfuieli și asasinate impardonabile. Nu numai Radu Gyr, dar numeroși alți legionari din garda veche a lui Codreanu, deși nu s-au lepădat propriu-zis, au fost indignați și debusolați de cursul periculos al evenimentelor, generat de politizarea excesivă a Mișcării și de prea larga deschidere a porților ei. În acești ani au apărut – și apoi s-au acutizat – conflictele interlegionare (cel fundamental fiind între „simiști" și „antisimiști", perpetuat pînă în ziua de azi și luînd forme uneori grotești).

După 23 august 1944, Radu Gyr ajunge în închisorile comuniste (în 1945 a fost condamnat în Lotul 2 al ziariștilor, alături de Nichifor Crainic, Pamfil Șeicaru, Stelian Popescu, Alexandru Hodoș, Romulus Dianu, Pan M. Vizirescu, Ilie Rădulescu – cel zis „Lăptărie" etc.[1]). Chiar dacă mai tîrziu, după ani grei de teroare inimaginabilă, va fi manifestat anumite slăbiciuni[2], poziția inițială în fața noului regim roșu se arată de o rectitudine amară, dar incontestabilă: „Eu am avut o credință. Și am iubit-o. Dacă aș spune altfel, dacă aș tăgădu-i-o, D-voastră toți ar trebui să mă scuipați în obraz. Indiferent dacă această credință a mea apare, astăzi, bună sau rea, întemeiată sau greșită, ea a fost, pentru mine, o credință adevărată. I-am dăruit sufletul meu, i-am închinat fruntea mea. Cu atît mai intens sufăr azi, cînd o văd însîngerată de moarte. Prăbușiri de idealuri, năruiri de aspirații înregistrăm cu toții. Și, poate, uneori greșim tocmai în credințele noastre cele mai curate, cele mai cinstite. Istoria va vedea unde am greșit și unde nu".

Din 1963, după eliberarea din temnițele comuniste, este silit să colaboreze – ca și Nichifor Crainic, celălalt poet exponențial al închisorilor, cu care a fost bun prieten – la *Glasul Patriei* (mai tîrziu, *Tribuna României*)[3], dar, practic, este scos din circuitul valorilor publice (în țară, numai criticul Nicolae Manolescu a avut îndrăzneala să-l antologheze, în 1968, în vol. II din

[1] Rămîne scandalos faptul că în 1995, cînd procurorul general al României, d-l Manea Drăgulin, a introdus recurs în anulare pentru Lotul în care a fost condamnat și Radu Gyr, Curtea Supremă i-a reabilitat pe toți... cu două excepții: Radu Gyr și Ion Dimitrescu. Această nedreptate, ca și faptul că un Mircea Vulcănesccu, bunăoară, a rămas pînă astăzi cu stigmatul oficial de „criminal de război", arată, între altele, măsura Justiției noastre postdecembriste.

[2] *Cf.*, de pildă, Demostene Andronescu, *Reeducarea de la Aiud. Peisaj lăuntric. Memorii și versuri din închisoare*, Editura Christiana, București, 2009, mai ales capitolul „Să nu-ți faci idoli din oameni în viață".

[3] Revistă editată de Securitatea comunistă și destinată exilului, ca mijloc de propagandă mistificatoare.

Poezia română modernă, desigur nu cu bucățile cele mai reprezentative[1]), iar la înmormîntarea sa, în 1975, singurul literat care a îndrăznit să meargă și să citească din versurile celui răposat a fost, cum mi-a relatat un martor ocular, poetul Romulus Vulpescu[2].

În vremea detenției (1945-1963), dar și în ultimii ani petrecuți într-o dureroasă libertate, poezia lui Radu Gyr atinge o consistență nouă, fericit conjugată cu vechiul rafinament. Una dintre bucățile cele mai frumoase și mai semnificative (în cheie simbolică) pentru destinul lui și al întregii generații legionare, ca și pentru tensiunea general-umană dintre *ideal* și *realitate*, este „Întoarcerea din Cruciadă"[3]:

De ce, Gottfried, de ce ne înspăimîntă
o rană-n piept și-un hîrb de scut beteag,
cît încă-n noi Ierusalimul cîntă
și mai păstrăm prăjina unui steag,
sau cînd noblețea-ntreagă stă, ne-nfrîntă,
în sîngele rămas pe zale cheag? [...]

Ne-ntoarcem frînți, sub platoșe schiloade
sau poticniți în zdrențe de furtuni,
dar mîine-n burgul nostru cu arcade
fecioarele cu ochi de rugăciuni,
zîmbind în cinstea altor cruciade,
ne-or împleti mai fragede cununi. [...]

[1] Antologia includea patru poezii de Radu Gyr: „Liniști de schituri", „Fior de toamnă", „Toamnă oltenească" (numai un fragment) și „Cîntec pentru somnul Luminiței". În studiul introductiv al antologiei sale („Metamorfozele poeziei") – astăzi părînd insuficient și banal, dar la vremea respectivă fiind aproape revoluționar – considerațiile referitoare la Radu Gyr (pp. XLVI-XLVII) rămîn pe linia călinesciană („instinct artistic" insuficient, prea multe lungimi, sentimentalism excesiv, verbozitate, dar și „mare abilitate" în versificare, simț plastic, locuri izolate „admirabile" și „memorabile"). Acum, lirica de închisoare oferă o cu totul altă imagine a poetului, de care însă același Nicolae Manolescu a preferat să facă abstracție în chinuita sa *Istorie...* recentă.

[2] Pe crucea lui Radu Gyr de la Cimitirul Bellu Catolic familia a pus ultima sa poezie („Piramidă", scrisă „de Sf. Gheorghe, pe 23 aprilie 1975, stînd la o coadă la alimentară, în Piața Amzei", după cum relatează fiica sa): *Severă piramidă de granit, / am fețe mohorîte și rigide, / un monstru care tainele-și închide / în cosmică tăcere-ncremenit...* (Astăzi osemintele lui Radu Gyr și ale soției sale se află strămutate la Petru-Vodă, iar unii le consideră „sfinte moaște"!)

[3] Reflectată în două conștiințe deosebite („Întîiul cruciat" – Gottfried? – și „Al doilea cruciat" – Bertrand? Alberic?), ca în două „oglinzi paralele": una nostalgic-sceptică, alta eroic-nădăjduitoare.

Și iarăși, spintecînd albastre spații,
peste doi ani, sau peste încă trei,
cu lănciile sus, în constelații,
cu platoșele evului în șei,
ți-or sta în fața porții cruciații,
Ierusalime care nu ne vrei!

Și vom veni mai mulți din Soare-Apune:
și cei de ieri, și cei ce azi nu-i știm...
Pe vechile morminte or să tune
noi cavaleri cu chip de heruvim,
și ei sau alții tot te vor supune,
strălucitorule Ierusalim!

În mediul penitenciar, arta poeziei își depășește cu mult simpla funcție estetică, căpătînd o adevărată funcție *soteriologică*. Cînd se va scrie istoria literară a temnițelor comuniste (Radu Gyr a fost acolo la originea unei adevărate „școli poetice") va putea fi evaluată integral harismatica lui personalitate, dar și miraculoasa dimensiune psiho-noetică a acestei aventuri transfiguratoare a *logos*-ului răstignit[1].

Acolo trebuie căutată cu precădere vocea din eternitate a lui Radu Gyr, bărbătească înțelepciune, maiestuoasă și smerită deopotrivă, a celor ce au putut fi *zdrobiți*, dar niciodată *învinși*:

Că-nvins nu ești atunci cînd sîngeri,
nici dacă ochii-n lacrimi ți-s;
adevăratele înfrîngeri
sînt renunțările la vis.

[1] O primă mare antologie a dat, în exil, regretatul Zahu (Zaharia) Pană (1921-2001), român macedonean, el însuși poet (*Cu acul pe săpun*, Hamilton, 1989) și fost deținut politic: *Poezii din închisori*, Editura „Cuvântul Românesc", Hamilton [Canada], 1982. Cea mai cuprinzătoare e reprezentată pînă astăzi de șirul de volume intitulate *Poeți după gratii*, scoase de un alt poet al închisorilor, Constantin-Aurel Dragodan (1919-2000, autorul volumului *Itinerare în lanțuri*, București, 1992), la București (sub egida A.F.D.P.R.). S-ar impune o resistematizare a întregului material, într-o ediție profesională și de mai largă circulație. Un prim pas în acest sens s-a făcut deja: *Poeți după gratii*, Mănăstirea Petru Vodă, 2010 (din păcate, nu se indică numeroasele volume ale autorilor antologați apărute între timp, nici sursele textelor reproduse, pietatea neputînd ține loc de profesionalism).

După 1989, în ciuda faptului că versurile sale (inclusiv cele din închisoare, în cea mai mare parte memorate de regretatul Dumitru Cristea[1]) au fost editate sau reeditate cu oarecare constanță (mai ales la editurile Marineasa din Timișoara și Vremea din București, de obicei în îngrijirea fiicei poetului, d-na Simona Popa[2]), Radu Gyr continuă să fie un nume „prigonit", puțin cunoscut generațiilor mai tinere (care abia de-au auzit vag, în cel mai bun caz cu titlu de curiozitate, că oarecînd, într-un exotic fund de temniță, cineva a scris o poezie stranie: *Azi-noapte Iisus mi-a intrat în celulă...*[3]). De asemenea, se lasă așteptată o ediție critică integrală a versurilor sale, realizată cu pietate, dar și cu profesionalism[4] (așa cum este deja în curs de realizare pentru celălalt mare poet al temnițelor comuniste din România, mai vîrstnicul Nichifor Crainic[5]).

Acoperind întreaga gamă a poeticului, de la ludic la liturgic, Radu Gyr rămîne, înainte de toate, poetul cavalcadelor sublime și al visurilor cruciate, profetul paulinic și donquijotesc al nebuniei primenitoare, luptător și mărturisitor al unei generații răstignite, a cărei tragică măreție este probabil tot ce va dăinui mai semnificativ și mai provocator din sinuoasa istorie românească a secolului XX.

[1] 1927-2000: deținut politic cu o memorie proverbială, el însuși poet (*Zbucium și poezie*, Cluj-Napoca, 2001, cu trei cicluri de versuri originale și cu facsimile din poeziile memorate și transcrise ale lui Radu Gyr și Nichifor Crainic).

[2] De bază rămîne, deocamdată, ediția Radu Gyr, *Poezii*, 3 vols. (I. *Sîngele temniței. Balade*; II. *Stigmate*; III. *Poezia orală*), Editura Marineasa, Timișoara, 1992-1994.

[3] Este probabil cea mai faimoasă dintre poeziile lui, din care reproduc aici doar cîteva strofe: *Azi-noapte Iisus mi-a intrat în celulă. / O, ce trist, ce înalt era Christ! / Luna-a intrat după El în celulă / și-L făcea mai înalt și mai trist. // [...] Părea celula munte, părea / Căpățînă / și mișunau păduchi și guzgani. / Simțeam cum îmi cade tîmpla pe mînă, / și am adormit o mie de ani... // Cînd m-am trezit din grozava genună, / miroseau paiele a trandafiri. / Eram în celulă, și era lună, / numai Iisus nu era nicăiri... // [...] – Unde ești, Doamne? – am urlat la zăbrele. / Din lună venea fum de cățui. / M-am pipăit, și pe mîinile mele / am găsit urmele cuielor Lui...*

[4] Trebuie să ne consolăm că, în privința multor poezii din închisoare ale lui Radu Gyr, concepute strict mental, memorate și transmise pe cale orală, de sute și chiar mii de colportori, nu vom mai putea reface niciodată forma originală, ci o putem doar aproxima, prin compararea versiunilor sau prin raportare la restul creației poetului. Buna cunoaștere de ansamblu a operei lui Radu Gyr este esențială în procesul delicat de reconstituire, pe lîngă intuiția poetică a celui care se angajează în acest demers. Aceasta va fi marea problemă a viitorului editor ideal al poeziei lui Radu Gyr, care va trebui să fie nu numai un profesionist al disciplinei filologice, ci, de preferință, el însuși poet.

[5] Vezi mai sus.

Coperta:
Maria Axinte
Valentin Dan

Pe coperta I:
Elena Murariu, *Patimi și Înviere* @ 2002

© Răzvan Codrescu – 2014
© Editura Rost & Fundația Sfinții închisorilor
pentru prezenta ediție

EDITURA ROST
OP 74, CP 32, sector 6, București
telefon: 0740/103621
e-mail: edituraros t@gmail.com
www.rostonline.ro
Director: Claudiu Târziu

FUNDAȚIA SFINȚII ÎNCHISORILOR
Str. Negru Vodă 30, Pitești, Argeș
telefon: 0727/229116
www.fundatiasfintiiinchisorilor.ro

ISBN 978-606-93598-4-6
ISBN 978-606-93464-4-0

RĂZVAN CODRESCU

CARTEA MĂRTURISITORILOR

PENTRU O ISTORIE A ÎNVREDNICIRII ROMÂNEȘTI

EDITURA ROST
FUNDAȚIA SFINȚII ÎNCHISORILOR
BUCUREȘTI / PITEȘTI
2014

răzvan codrescu

CARTEA MĂRTURISITORILOR

PENTRU O ISTORIE A ÎNVREDNICIRII ROMÂNEȘTI

EDITURA ROST & FUNDAȚIA SFINȚII ÎNCHISORILOR